

פירושו: לא מנעת מעצמך לתת את יצחק לאלוהים. על פי הצעתנו פירושו: לא מנעת מיצחק מלקבל את אלוהים" (עמ' 91).

ואני שואל: לשם מה נועדה הלוליינות הפרשנית הזאת (לתת לאלוהים, לקבל את אלוהים)? שהרי האמונה באלוהים, שביקש להוציא מן הדלת ("כתבים אתיאטיסטיים" זוכרים?) חוזרת כאן דרך החלון. כי מה אומר לנו ליבוביץ? אברהם, בכך שלא העלה את בנו לעולה, אפשר לו לדעת את אלוהים ולהאמין בו. וכך הוא כותב בהמשך: "על פי הפירוש המוצע כאן 'לא חשכת' שקול לאמירה לא מנעת את יצחק מקרבת אלוהים או מעבודת אלוהים. על פי העיקרון לא המתים יהללו יה" (עמ' 104).

מה הועילו אפוא חכמים בפרשנותם אם מסקנת הפירוש חותרת תחת הנחותיו? ההנחה היא שאמונה באלוהים היא הרסנית: "אמונתו של אדם ששומע את אלוהים מדבר אליו ישירות היא אמונה דסטרוקטיבית. היא מביאה את האדם להרוס את החברה ולרצוח את צאצאיו כמו ידיו" (עמ' 100); והנה על פי המסקנה של ליבוביץ יצחק חוזר לחיק האמונה ולקרבת אלוהים.

וזו רק דוגמה אחת מני רבות בספר הזה.

תופעת המשורר ותופעת העורך

המשורר והמבקר דוד אדלר מפרסם ב'כרמל' מס' 18, כתב עת לשירה, גם שירים מעניינים וגם רשימה מסקרנת: "איך רועי חסן עלה למעלה, כשהשירה נמצאת למטה", שאינה דווקא ביקורת על שירתו של רועי חסן, אלא יותר על הסוציולוגיה של השירה, ורועי חסן משמש לה רק מקרה בוחן.

בחלקו הראשון סוקר המאמר את נסיקתו של חסן ובשני את מצב כתבי העת לספרות. לא אתאר כאן את המאמר במלואו ואני ממליץ עליו לפני הקורא המתעניין. אדלר מציין כי הרקע לתופעת רועי חסן ועלייתו המהירה הוא פרסום שירו הידוע 'מדינת אשכנז' ב'תרבות וספרות' של 'הארץ' (31.10.13), חברותו בקבוצת 'ערספואטיקה' וספר שיריו (הכלבים שנבחו בלירותנו היו חסומי פה) שיצא אז לאור. תוך תקופה קצרה לאחר מכן זכה חסן בפרס ברנשטיין עתיד המזמן לשירה (25 אלף ש"ח), בפרס שרת התרבות למשוררים בראשית דרכם, במינוי באוניברסיטת תל-אביב ובאינספור ראיונות בתקשורת.

בחלקו האחר של המאמר, סוקר, כאמור, אדלר, את מצב כתבי העת לספרות ולשירה. הוא מונה כשלושה תריסרים של כתבי עת, פעילים יותר ופעילים פחות, כולל כאלה שחדלו להתקיים, ומגיע למסקנה המעציבה כי כתבי עת אלה הם "כבועיות המשייטות בכוס סודה". כלומר, כל כתב עת, גם מרכזי וכולט (כמו 'עתון 77') השפעתו מצומצמת ומוגבלת וניכרת בין קוראיו וכותביו בלבד.

המסקנה הסופית של אדלר משתי העובדות דלעיל היא ישירה ופשוטה: יש כיום במה אחת בלבד, ועורך אחד ויחיד שבכוחם לחרוץ גורלות בתחום הספרות. הבמה היא 'תרבות וספרות' של עיתון 'הארץ' והעורך הכל יכול שלה כבר כמה עשורים, בני ציפר. מסכם אדלר את דבריו:

"טענתי העיקרית היא שאלמלא הפרסום התדיר והנדיב של שירתו של חסן בעמוד הפותח של 'תרבות וספרות' גורלו לא היה שונה מזה של משוררים אחרים - נשייה כמעט מוחלטת מחוץ לחברתם שלהם. טענתי היא שמאפייניה האינהרנטיים של שירת חסן (תכניה, מסריה, הפואטיקה שלה), לא היו מספיקים כשלעצמם לעורר את 'תופעת רועי חסן'. (בכל מקרה) מאפיינים אלה הם משניים ותורמתם באה לביטוי רק לאחר שהפגז הראשון 'מדינת אשכנז' נורה מעל במת 'תרבות וספרות' ואחריו באו מטחים נוספים".

ג.ב. בתוכנית הטלוויזיה של קובי מידן "חוצה ישראל" (ש.ח. 06.08.16) עם המשוררת עדי קיסה, מייסדת קבוצת 'ערספואטיקה', אמרה כי 'הארץ' רק תפס עליהם טרמפ. לדבריה, העתון אף פנה אליה בהצעה להוציא אסופת שירים של חברי הקבוצה והיא סירבה לו מסיבה זו ממש.

אתלה את זה. אולי אנשים יסתכלו מהמכוניות שלהם ויראו מה קורה פה ויגידו שדי, מספיק וחיבים לעצור ולחשוב איך מפסיקים את זה. אולי זה יגרום להם להבין משהו" (עמ' 188).

מבחינה רעיונית זהו אולי סיומו של הספר הנמשך (כרומן) גם מעבר לכך. לא אתעכב עליו כאן. נקודה אחת מעניינת צריך להוסיף. במקביל לסיפור חייה של הגיבורה, מספרת חיון גם פרקים מחייה של נעמה, העוזרת הפלסטינית שלה מכפר וולאג'ה בירושלים. התלאות שהיא עוברת תחת משטר הכיבוש הישראלי, בעלה שנהרג מידי כוחות צה"ל, הלחצים מצד משפחתה ויכולתה לעמוד בכל אלה ולהשתחרר, גם הם סיפור של גבורה נשית ראויה להערכה. הידידות בין השתיים היא אולי קורטוב של תקווה במציאות הקשה.

עלעולים

מה הועילו חכמים בפרשנותם?

אליה ליבוביץ בספרו לקרוא מחדש את התנ"ך (ספרי חמה, ידיעות אחרונות 2016) עושה מעשי לוליינות כדי להוכיח שיש "כתבים אתיאטיסטיים, בתורה, בנביאים, בכתובים". אבל במה מועילה לו חוכמתו הפרשנית, אם מסקנותיו חותרות תחת הנחותיו?

הנה, כך למשל הוא קורא את סיפור העקרה (בראשית כב): את קריאת האלוהים לאברהם "והאלוהים ניסה את אברהם ויאמר אליו ... קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ... והעלהו שם לעולה על אחד ההרים" (א-ג), מפרש ליבוביץ כקול פנימי הדובר בראשו של אברהם: "הסופר אומר לקורא כמעט מפורשות, שאלוהים המדבר אל אברהם הוא למעשה אברהם המדבר אל אברהם" (עמ' 99). ואילו את קריאת המלאך לאברהם להפסיק את תהליך ההקרכה "ויקרא אליו מלאך אלוהים מן השמים ויאמר אליו, אל תשלח ירך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלוהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני" (יא-יג), הוא מפרש כקריאה חיצונית מעולם המציאות: "את ההפסקה של הקרבת הקורבן יש לזקוף לזכות תפיסה חדשה של אלוהות שאברהם מגיע אליה ברגע האחרון. זו הכרה שבאה אליו מבחוץ, לא מתוך הסתכלות פנימית. זוהי הכרה שמגיעים אליה מתוך תצפית והסתכלות בעולם הטבע".

כך שבעוד שהציות לקול הפנימי עלול להוליך למעשי טירוף של קורבנות אדם, הרי הציות לקול המציאות החיצונית, לקול המלאך, הוא מעשה תבוני שפוי. גם את הבטחת המלאך לאברהם, "יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך, ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים..." (טז-יז), מפרש ליבוביץ כנובעת לא מברכת אלוהים, אלא מהתנהגות תבונית: "ברכת הזרע (לאברהם), היא תוצאה של הציות למלאך האלוהים, כלומר של התנהגות תחת הצו התבוני" (עמ' 99).

נניח שעד כאן אנו מקבלים את פרשנותו על קרביה וקרעיה. אבל כאן ליבוביץ מסתבך בסתירות; בבואו להסביר את דברי המלאך "יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך", שואל ליבוביץ: מה פירוש "אשר עשית", הן לא עשית?! (לא הקרבת את בנך למעני). ומה פירוש "ולא חשכת". כאן הוא נפנה לפירוש לשוני נרחב של הפועל ח.ש.ך. מסקנתו בסופו של דבר היא: "על פי המסורת לא 'חשכת את בנך... ממני"